

ΠΡΟΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ: Ο αξεπέραστος ορίζοντας του κράτους

- Η Καθημερινή
- 10 Dec 2023
- Του ΑΝΤΩΝΗ ΜΑΝΙΤΑΚΗ Προδημοσίευση από το δοκίμιο του Αντώνη Μανιτάκη, «Η κυριαρχία στο θολό τοπίο της παγκόσμιας διακυβέρνησης», Αλεξάνδρεια, 2023.

Η εξέγερση των Πατρών προβάλλεται στην πρόσοψη της Βουλής με αφορμή τα 200 χρόνια από την Επανάσταση και την Παγκόσμια Ημέρα Φιλελληνισμού και Διεθνούς Αλληλεγγύης. Τα σύγχρονα κράτη, παρότι διαπλέκονται σε δίκτυα οικονομικών, γεωπολιτικών και αμυντικών συνασπισμών, διατηρούν την αυτοτέλεια και την αυτονομία τους. Με τη μία ή την άλλη μορφή, το κράτος θα είναι πάντα παρόν.

Η παγκοσμιοποίηση επέδρασε καταλυτικά στη φυσιογνωμία και στις λειτουργίες του κράτους. Στην πραγματικότητα δεν απείλησε ούτε αμφισβήτησε την υπόστασή του, το ανάγκασε να μεταμορφωθεί. Μάρτυρας αδιάψευστος, η παγκόσμια, πολύπλοκη και συνεχώς αυξανόμενη διασύνδεση κρατών, εθνικών οικονομιών, πολιτισμών, αγορών, διεθνών ψηφιακών συναλλαγών, αμυντικών συμμαχιών, και πλανητικής εμβέλειας μαζικών μέσων επικοινωνίας και κοινωνικής δικτύωσης. Το κράτος βρίσκεται πλεγμένο σε ένα εκτεταμένο παγκόσμιο δίκτυο πολύμορφων διασυνδέσεων, τόσων και τέτοιων, που το εμποδίζουν να εκπληρώσει ακόμη και τις πιο βασικές λειτουργίες του, χωρίς να προστρέξει στις διεθνείς συνεργασίες, συμφωνίες ή συμμαχίες και να λάβει σοβαρά υπόψη του τις διεθνείς αγορές. Η ίδια η υπόστασή του εξαρτάται από αυτές.

Τα κράτη δραστηριοποιούνται, διαδραματίζοντας έναν ενεργό και καθοριστικό ρόλο στη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης και συμμετέχοντας αποφασιστικά στην αντιμετώπιση των προκλήσεων και διακινδυνεύσεων, που ανακύπτουν από τις

γεωπολιτικές ανακατατάξεις και από τις τεχνολογικές προκλήσεις της ψηφιακής επανάστασης. Τα αιτήματα και οι εκκλήσεις για παρέμβαση του κράτους στην οικονομία, στην κοινωνία, στη δημόσια υγεία, στο περιβάλλον και στον έλεγχο των νέων τεχνολογιών δεν σταματούν. Αυτό αποδεικνύει πόσο παραπλανητική είναι σήμερα η αναφορά στην «επιστροφή» του κράτους, αφού, άλλωστε, ποτέ δεν είχε αποχωρήσει.

Με τη μία ή την άλλη μορφή, το κράτος ήταν και, όπως όλα δείχνουν, θα είναι πάντα παρόν. Άλλοτε ως αίτημα του μικρού και άλλοτε του μεγάλου κράτους. Άλλοτε ως έντονα παρεμβατικό στην οικονομία, όπως τα χρόνια ιδίως μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο ή τη δεκαετία του '70 και '80 με τις κοινωνικοποιήσεις και τις εθνικοποιήσεις. Άλλοτε ως εγγυητής της ελεύθερης οικονομίας και στήριγμα των ιδιωτικοποιήσεων, όπως συνέβη τη δεκαετία του '90, την περίοδο της νεοφιλελεύθερης απορρύθμισης. Και άλλοτε, ως προγραμματιστής της οικονομικής ανάπτυξης και εγγυητής της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας ή ως δημιουργός και εγγυητής του κοινωνικού κράτους, προστάτης του περιβάλλοντος και των δημόσιων κοινωνικών αγαθών. Και πάντα ως εγγυητής της κρατικής και προσωπικής ασφάλειας και της κοινωνικής ειρήνης, της οικονομικής, της πολιτικής και προσωπικής ελευθερίας. Κυρίως, όμως, ως ακοίμητος φρουρός της εδαφικής ακεραιότητας και της ανεξαρτησίας της χώρας, ως φορέας ετοιμοπόλεμης ή και εμπόλεμης δύναμης και ως ειρηνοποιός των εμφύλιων συρράξεων και των κοινωνικών συγκρούσεων.

Δεν βρισκόμαστε, άρα, με βάση αυτά που προελέγχθηκαν, μπροστά σε μια υποχώρηση ούτε σε μια επιστροφή του παλιού, φιλελεύθερου κράτους αλλά σε μια νέα μορφή κράτους, της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας της αγοράς, σε αντιδιαστολή προς το φιλελεύθερο κράτος της εθνικής οικονομίας της αγοράς. Ενα κράτος που βρίσκεται, μάλιστα, υπό συνεχή αναδιαμόρφωση, όπως ακριβώς συμβαίνει και με την κυριαρχία του. Η νέα αυτή μορφή κράτους, σε ό,τι αφορά κυρίως τα κράτη της Ευρώπης και γενικά της Δύσης, αλλά και πολλά της Ανατολής και της Ασίας, διατηρεί τα δομικά του χαρακτηριστικά ως φιλελεύθερο, με τον σχετικό διαχωρισμό της κρατικής και πολιτικής εξουσίας από την κοινωνία και την οικονομία της αγοράς και, κυρίως, με τη συνταγματική προστασία των ατομικών δικαιωμάτων και ελευθεριών και την κατοχύρωση της διάκρισης των εξουσιών. Είναι αλήθεια ότι στο πολύπλοκο παγκόσμιο και διεθνές σύστημα διακυβέρνησης, πολλές και βασικές «κυβερνητικές» λειτουργίες του κράτους, ιδίως οικονομικές, όπως οι χρηματοπιστωτικές και εμπορικές συναλλαγές, οι επικοινωνίες, τα μέσα μαζικής δικτύωσης και επικοινωνίας, έχουν, κατά ένα μεγάλο μέρος, απαγκιστρωθεί από την εθνική επικράτεια και υπερβαίνουν τα κρατικά σύνορα. Άλλες όμως, όπως οι λειτουργίες της παιδείας, υγείας, κοινωνικής προστασίας και ασφάλισης, του πολιτισμού, της αστυνόμευσης και της εθνικής ασφάλειας, εξακολουθούν να ασκούνται βασικά από το ίδιο. Την ίδια στιγμή που άλλες τις μοιράζεται το κράτος με διεθνείς ή υπερεθνικούς ή διεθνικούς ή παγκόσμιους οργανισμούς, συμμετέχοντας ενεργά στη διαδικασία της παγκόσμιας ρύθμισης (global regulation).

Επομένως, το κράτος, υπό την επίδραση των διεθνών εξελίξεων, αλλάζει διαρκώς και σκοπούς και λειτουργίες, χωρίς ωστόσο να παύσει να ασκεί τις αναγκαίες στο εθνικό επίπεδο κλασικές λειτουργίες, ασφάλειας και ευημερίας. Ο ρόλος του αναπόδραστα διευρύνεται και ενισχύεται και πολύ απέχει από το να αποδυναμώνεται. Τούτο είναι εμφανές, κυρίως, στον τομέα της προστασίας της εθνικής άμυνας και κρατικής ασφάλειας, όπου οι κυβερνοεπιθέσεις και ο πολλαπλασιασμός των απειλών και των διακινδυνεύσεων, τρομοκρατικών και άλλων, μέσω του Διαδικτύου, αναγκάζουν το κράτος, για να ανταποκριθεί στα καθήκοντά του, να εξοπλιστεί με μέσα ψηφιακά, τόσα και τέτοια, που τείνουν να το καταστήσουν πανοπτικό και πάνοπλο, ψηφιακά και αμυντικά. Η κλιματική αλλαγή κάνει, τέλος, το κράτος ακόμη πιο αναγκαίο ή απαραίτητο και κεντρικά υπεύθυνο όχι μόνον της ασφάλειάς μας αλλά και της επιβίωσής μας με μια βιώσιμη ανάπτυξη. Ενώ, παράλληλα, οι πρωτοφανείς και απρόβλεπτες γεωπολιτικές ανακατατάξεις το καθιστούν παράγοντα «παγκόσμιας» εμπόλεμης σύρραξης αλλά και ειρήνευσης, συντελεστή άλλοτε διεθνούς αστάθειας και άλλοτε της διεθνούς σταθερότητας και ασφάλειας.

διεθνιστική σκοπιά, η οποία μας επιτρέπει να ανακαλύψουμε μια πλειάδα παγκόσμιων, διεθνών ή διεθνικών οργανισμών, δημόσιων ή ιδιωτικών, οι οποίοι συνυπάρχουν, συνεργάζονται, αντιπαρατίθενται και ανταγωνίζονται μεταξύ τους, άλλοτε με φειδώ και άλλοτε με απληστία. Μπορούμε, έτσι, να διαγνώσουμε, μέσα από το πρίσμα αυτό, την πολυσύνθετη πορεία προς μια πολυδαίδαλη, πολυεπίπεδη και πολυκεντρική παγκόσμια διακυβέρνηση.

Η πολυπρισματική αυτή θεώρηση μας παρακινεί, επί πλέον, να εγκαταλείψουμε την πρόσληψη του κράτους και του κρατικού δικαίου ως ενός μονολιθικού, αυτάρκους και αυτοαναφερόμενου συστήματος κανόνων δικαίου, που αντιπαρατίθεται με τις υπερεθνικές έννομες τάξεις. Η έντονη, ωστόσο, τάση διεθνοποίησης της εθνικής έννομης τάξης και η όλο και μεγαλύτερη ώσμωσή της με τη διεθνή έννομη τάξη δεν μας οδηγεί, πάντως, και στην άρνηση αντιμετώπισης της εθνικής έννομης τάξης, ως μιας σχετικά αυτόνομης και αυτοδύναμης τάξης δικαίου, με τη δική της θεσμική ιδιαιτερότητα, συνταγματική ταυτότητα και ικανότητα πολιτικού αυτοκαθορισμού, ισότιμης με κάθε άλλη εθνική έννομη τάξη.

Η οικουμενικά (global) πολυκεντρική και διεθνική (transnational) αυτή θεώρηση της παγκόσμιας διακυβέρνησης (global governance) μας προτρέπει, επί πλέον, να αντιμετωπίζουμε το κρατικό δίκαιο, και αυτό ως τμήμα ενός παγκόσμιου συνταγματικού πλουραλισμού, ο οποίος αγκαλιάζει τη συνύπαρξη πολλαπλών, αυτόνομων, διεθνικών και εθνικών έννομων τάξεων που δρουν συμπλεκόμενες ή αντιπαρατιθέμενες. Η ίδια θεώρηση συμπλέει, βέβαια, και με την πρόσληψη της παγκόσμιας διακυβέρνησης, ως ενός μη τυποποιημένου και δυναμικού συστήματος διακρατικής, πολυπολιτισμικής, πολυεθνικής και πολυκλαδικής έννομης ρύθμισης. Η πρόσληψη της κρατικής κυριαρχίας που αρμόζει, επομένως, σε συνθήκες έκρηξης πολλαπλών και σύνθετων αυτόνομων νομιμοτήτων, είναι εκείνη ενός πλέγματος «δια-νομιμοτήτων», οι οποίες συγκροτούν μια πλειάδα κρατικών επικρατειών, που συνυπάρχουν, συχνά ανταγωνιστικά, με δεκάδες άλλες «λειτουργικές», τομεακές ή κλαδικές, επικράτειες διεθνών οργανισμών, όπως είναι, μεταξύ πολλών, η

Παγκόσμια Οργάνωση Εμπορίου, Συναλλαγών, Υγείας, το NATO, η Ε.Ε. κ.ά.

Με αυτήν την έννοια, η παγκόσμια, διεθνική, διακυβέρνηση είναι από τη φύση της «πλουραλιστική». Η κρατική επικράτεια δεν είναι μεν το μοναδικό πεδίο, ο μοναδικός «τόπος» άσκησης της κυριαρχίας. Παραμένει, όμως, ο κύριος και ο πλέον ενεργός συντελεστής της απρόβλεπτης διαδικασίας της παγκοσμιοποίησης, αν ληφθεί υπόψη η ενεργός δράση του διά μέσου των λειτουργικών ή τομεακών «επικρατειών», όπως είναι εκείνες των διεθνών οργανισμών, των πολυποίκιλων εμπορικών διεθνών συναλλαγών, των χρηματοπιστωτικών οργανισμών και των πολυεθνικών επιχειρήσεων, των μέσων μαζικής ενημέρωσης και κοινωνικής δικτύωσης κ.ά. Σε κάθε μια από αυτές τις λειτουργικές επικράτειες, οι κρατικοί συντελεστές της διαδραματίζουν, εμφανώς ή και αφανώς, ενεργό ρόλο στο θέατρο των διεθνών εξελίξεων. Λειτουργούν ως πρωταγωνιστές ενός πολυκεντρικού και πολυεπίπεδου πολυεθνικού συστήματος πολλαπλών λειτουργικών επικρατειών. Επομένως, το σύγχρονο κράτος, δημιούργημα μιας ιστορικής διαδικασίας αιώνων, εξακολουθεί να αναπτύσσεται, να μεταμορφώνεται και να παραμένει στην ημερήσια διάταξη της σύγχρονης κοσμογονίας. Το εθνικό δίκαιο έχει, από τη μεριά του, δείξει και αυτό απaráμιλλη ικανότητα, επιλέγοντας από συγγενή, εθνικά ή διεθνή, νομικά συστήματα στοιχεία κανονιστικά, τα οποία ενσωματώνει και αφομοιώνει στο δικό του νομικό σύστημα, όπως συμβαίνει με τις διεθνείς κατοχυρώσεις των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Η προσαρμοστική του δεινότητα είναι και εδώ εντυπωσιακή και δεν πρέπει να υποτιμάται.

Ετσι, μπορεί μεν το κράτος εξαιτίας της έντονης διεθνοποίησης του εθνικού δικαίου να έχει χάσει το μονοπώλιο της διεθνούς ή διεθνικής έννομης ρύθμισης, δεν έχει, όμως, πάψει να είναι το βασικό κέντρο παραγωγής εθνικών και διεθνών κανόνων δικαίου. Παρά τις απώλειες που υπέστη με την εκχώρηση κυριαρχικών του δικαιωμάτων σε διεθνείς οργανισμούς, όπως εκείνη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η κυριαρχία εξακολουθεί να παραμένει η κεντρική, εμπειρικά και κανονιστικά, κατηγορία που συμβάλλει στη διατήρηση και διαφύλαξη της κρατικής ανεξαρτησίας, της πολιτικής αυτονομίας και του πολυπολιτισμικού πλουραλισμού. Παράλληλα, η διαρκώς αυξανόμενη, διεθνική ή παγκόσμια διασύνδεση και διαπλοκή κρατών, κοινωνιών και οικονομιών, δημιούργησαν ευνοϊκές συνθήκες ενίσχυσης της σημασίας και ισχύος εθνικών κυβερνήσεων και κρατών. Στο πλαίσιο, βέβαια, πάντα των κραυγαλέων ανισοτήτων και διαφοροποιήσεων ισχύος και μεγέθους μεταξύ κρατών, φορέων κατά τα άλλα ίσης, τυπικά, κυριαρχίας. Από όποια σκοπιά και αν το κοιτάξουμε, πάντως, η διαμεσολάβηση των κρατικών οντοτήτων, των κυρίαρχων και τυπικά ίσων, αλλά ουσιαστικά άνισων πολιτειακών αυτών οντοτήτων ανά τον κόσμο, είναι για την προώθηση της παγκόσμιας ή πλανητικής διακυβέρνησης και αναγκαία και αναπόφευκτη. Η εξέλιξη αυτή δεν μειώνει· αντίθετα, ενισχύει την επίδραση του διεθνούς και πλανητικού δικαίου (global law) επί του κρατικού, η οποία γίνεται εξ αποτελέσματος, ούτως ή άλλως, πιο πολύπλοκη και πιο σύνθετη από μια απλή και επιφανειακή σύνδεσή του με το εθνικό. Διότι στην πραγματικότητα συντελείται μια στενή διασύνδεση, αλληλοδιείσδυση και αλληλοεπίδραση μεταξύ των δύο μορφών νομιμοτήτων, της εθνικής με τη διεθνική ή παγκόσμια.

Υπό την επίδραση των διεθνών εξελίξεων το κράτος αλλάζει σκοπούς και λειτουργίες, παραμένει πάντα, ωστόσο, εγγυητής της ασφάλειας και της ευημερίας. Το αρχαϊκό ερώτημα, «ποιος κυβερνά και πώς κυβερνιέται αυτή η χώρα», συνυφαίνεται, πλέον, σήμερα με το εξίσου καυτό και αγωνιώδες ερώτημα: «ποιος κυβερνά και πώς κυβερνιέται αυτός ο κόσμος».

Ποτέ άλλοτε στην ιστορία της ανθρωπότητας ένα τέτοιο ερώτημα δεν τέθηκε με τόσο απτό, καθολικό και τραγικό, συνάμα, τρόπο. Οι οικουμενικές αυτοκρατορίες του παρελθόντος ήταν ένα ατελές και περισσότερο φανταστικό πρόπλασμα της σημερινής οικουμενικής απόπειρας εγκαθίδρυσης μιας πλανητικής διακυβέρνησης. Και ποτέ άλλοτε οι τραγικές ή οι ευεργετικές συνέπειες από την ενδεχόμενη επικράτηση μιας παγκόσμιας ενσωματωμένης και ανταγωνιστικής οικονομίας της αγοράς, που θα διέπεται από τους κανόνες μιας διεθνικής διακυβέρνησης και θα εποπτεύεται από υπερεθνικούς οργανισμούς, δεν είχαν γίνει τόσο τρομακτικά αισθητές στις παγκόσμιες ανισότητες και στις γεωπολιτικές ανακατατάξεις. Ταυτόχρονα, όμως, και σε αντιπαράθεση με την προηγούμενη ιστορική τάση, ποτέ άλλοτε το εθνικό κράτος δεν είχε μετεξελιχθεί σε τοπικό ή περιφερειακό παράγοντα μιας απρόσωπης, πολυδαίδαλης, παγκόσμιας δικτύωσης διεθνών σχέσεων ισχύος και κυριαρχίας κρατών, διεθνών οργανισμών και αγορών. Το μέλλον του κράτους μπορεί μεν να φαντάζει, σήμερα, αβέβαιο, η αδήριτη όμως εθνική και διεθνής πραγματικότητα, μας δείχνει, παρ' όλες τις δυσσώωνες, εκ πρώτης όψεως, για το ίδιο προβλέψεις, ότι το κράτος καλώς κρατεί, ζει και βασιλεύει και τον κόσμο κυριεύει, θύμα και συντελεστής μαζί της παγκοσμιοποίησης.